

nek. Námět na zamyšlení přináší pak samotný závěr, v němž se autor dotýká problematiky „potenciálu“, který nově etablované religionistiky v zemích východního bloku mají.

Doplnění a předání zkušeností z druhé strany železné opony podávají příspěvky obsažené ve třetí části. Dvě studie (Luther H. Martin, Donal Wiebe) jsou věnovány problematice studia náboženství na amerických univerzitách v období studené války. Velmi plasticky a s mnoha odkazy k širšímu kontextu (např. politická situace, školský systém, veřejné mínění atd.) rozkrývají peripetie studia náboženství v této době. Kromě již mnohokrát zmiňovaného provázání studia náboženství na teologii poukazují také na ideologické zneužívání samotného pojmu náboženství v konfrontaci s komunistickým světem. Jinými slovy: i jejich zkušenosti, byť mnohem „přátelštější“, ukazují, že studium náboženství bylo zneužíváno k politickým cílům a že ve skryté podobě byly preferovány „ideologicky“ přijatelnější interpretace náboženské reality. Velmi podnětná je v této souvislosti studie holandského religionisty Willem Hofsteeho („Religion and Ideology: Dutch Science of Religion during the Cold War“), která na příkladu vyrovnávání se z dědictvím Gerarda van der Leeuwa poukazuje na několik zásadních metodologických problémů studia náboženství v druhé polovině dvacátého století – vztah k teologii, problematiku možnosti interpretace náboženského prožitku, možnost fenomenologické komparace, otázku kulturního relativismu a v neposlední řadě i vztah religionistiky k sociálním vědám, především kulturní antropologii a sociologii. Právě na pozadí zdánlivě úzce profesních diskusí rozkrývá W. Hofstee velmi přesvědčivě politicko-spoolečenské podmínky studia náboženství (v této souvislosti se odkazuje mimo jiné také na Pierra Bourdie-
uho).

Poslední část sborníku má charakter zvláštní závěrečné reflexe: oba příspěvky západních badatelů přibližují situaci na východní straně železné opony a na mnoha konkrétních příkladech ukazují úspěchy východoevropských badatelů. Nejsem si ale jistý, zda plně pochopily skutečnou situaci, která v komunistických režimech vládla. Přílišná „politická korektnost“ poněkud za-

temňuje samotnou podstatu problému, nehledě k tomu, že dílčí možnosti ještě nezakládají možnost studia náboženství jako takového. V každém případě jde však o zajímavý pohled, který mnohého „východoevropského“ badatele donutí znovu se zamyslet nad možnostmi a ne-možnostmi studia náboženství v kontextu vyhraněné ideologické konfrontace.

Recenzovanou publikaci by si měl přečíst každý, kdo se vážně zabývá studiem náboženství. Zcela jistě mu rozkrýje jak jednu z důležitých kapitol v historii *Religionswissenschaft*, tak mnohé metodologické otázky, s nimiž se musí religionistika na začátku nového století vypořádat.

DAVID VÁCLAVÍK

Anne Brenonová, Kataři. Život a smrt jedné křesťanské církve, Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury 2001, 183 s.

Katarství, středověké dualistické hnutí, jehož síla dosáhla vrcholu ve 12. a 13. století, dosud nakladatelé zpřístupňovali českému publiku jen málo. Až nedlouho před recenzovanou knihou vyšla kvalitní přehledová práce M. Lamberta *Středověká hereze* (Praha: Argo 2000), která věnuje katarům poměrně hodně prostoru. Čtenář také možná zná anglicky vydanou, široce koncipovanou syntézu z pera významného českého badatele M. Loose *Dualist Heresy in the Middle Ages* (Praha: Academia 1974) analyzující bogomilství, katarství a okrajově i paulikiánství. Jinak je katarství zmiňováno (a často nemálo zkruslováno) porůznu v přehledech církevních dějin, dějin inkvizice, popřípadě v pracích věnovaných středověké herezi v Čechách, husitství apod. O něco známější než katarství je možná v našem slovanském prostoru bogomilství, náboženský systém, který se zrodil v 10. stol. (s nejvyšší pravděpodobností na území Bulharska) a jehož západní adaptaci katarství představuje.

První česky vydanou religionistickou monografií o katarství je právě recenzovaná kniha. To jí staví do zvláštní a dvojznačné pozice: bezpochyby se stane pro českého čtenáře jedním z nejzákladnějších pramenů informací o katarství, ale toto privilegované postavení na ni zároveň klade poměrně vysoké nároky, které kniha nenaplníuje beze zbytku.

Živé a citlivě napsané dílo A. Brenonové není a nechce být vyčerpávající; snaží se spíše „o podání jednoduchého a srozumitelného obrazu“ (s. 10). Autorka nicméně nabízí ucelený přehled základních katarských koncepcí a obřadů, dotýká se sociálních otázek (např. zařadila kapitolu o významu žen v katarských církvích), jeden oddíl věnuje katarství na jihu dnešní Francie, kde se hnutí mohlo poměrně dlouhou dobu svobodně rozvíjet, a neopomíná samozřejmě ani otázku pronásledování a potlačení katarství.

Formálně je dílo koncipováno jako sled 25 otázek, které tvoří názvy kapitol. Nehledě na jasně patrnou snahu oslovit i neodborníka, autorka neslevuje z kritického přístupu. Výklad dokresluje několik ukázek z katarských textů, z výpovědí před inkvizičními tribunály a z dobových polemik. V bibliografii na s. 175-179 autorka upřednostnila kvalitu (či důležitost pro další vývoj bádání) před kvantitou.

Je třeba velmi ocenit, že dílo poopravuje mnohé omyly dřívějšího bádání, mezi než patří např. vyvozování katarství z manicheismu, spekulace o Montséguru jako o slunečním chrámu katarů (které podporoval např. F. Niel) či chybná interpretace *endury*, absolutního postu, jako temné sebevražedné praktiky. Autorka střízlivě shrnuje mnohé složité diskuse a neváhá je glosovat velmi nápaditě a novátorsky. Některé závěry zůstávají otevřeny dalšímu kritickému promyšlení, kupř. naprosto odmítnutí etymologie názvu hnutí z řeckého *katharos* (čistý) a návrh výkladu z *cati*, *catier*, zbožňovatel kočky, tj. čarodějník (s. 9).

A. Brenonová se dokázala úplně oprostít od nepřiměřeného badatelského zaujetí gnosticko-spekulativními rysy katarství; klade důraz spíše na katarský ideál apoštolského života. Pohled na katarství, který nabízí, je prodchnut hlubokým vzhledem a snaží se zachytit lidskou tvář katarů. Autorka naprosto oprávněně vykládá katarství jako

sice velmi specifický, ale zcela křesťanský náboženský systém (s. 11).

A. Brenonová zdůrazňuje důležitost doktrinálních rozdílů v rámci katarství, zdůrazňuje jeho nedogmatickou povahu (s. 21, 39), míní, že ony tři dochované katechetické a obřadní texty zachycují povahu katarského učení lépe než traktáty (s. 42), a má za to, že to byla především praxe duchovního křtu, *consolamenta*, která hnutí dodávala jeho identitu, povznesenou nad „tisíc nuancí jejich doktrín“ (s. 71).

Není divu, že autorka tento přístup vede k jistému podhodnocení katarských mýtů o stvoření světa a pádu andělů; např. původně bogomilský apokryf *Interrogatio Iohannis* v kapitole věnované katarským spisům ani nezmiňuje, třebaže jej katafi užívali a třebaže se různé verze příběhu o pádu tak, jak jej líčí *Interrogatio Iohannis*, objevují v inkvizičních protokolech; přitom autorka jinde v textu se spisem pracuje (ač na něj nikde neklade obzvláštní důraz) a přiznává, že bogomilství je totéž náboženství jako katarství (s. 47) – což je pravda s tou výhradou, že se rozvíjelo v jiných historických a sociálních podmínkách a liší se v některých doktrinálních otázkách, což ovšem samozřejmě platí i pro jednotlivé katarské církve.

S některými problémy se autorka nevyrovnala dostatečně; málo propracovala (jistě zcela vědomě a ve shodě se svým přístupem) především otázku, jaké dědictví bogomilství a katarství vstřebalo (paulikiánství, podle M. Loose zprostředkované i pozůstatky markionismu); tohoto tématu se jen letmo dotýká (srv. s. 78). Značně diskutabilní je označení katarského dualismu za fenomén „z teologického hlediska kolísavý a nejasný“ (s. 23). Tvzení, že bogomilové zřejmě zůstali až do konce své historie umírněnými dualisty (s. 60), je mylné; i v rámci bogomilství koexistovali vyhranění a umírnění dualisté.

Několik chyb faktických či metodologických se vloudilo do některých pasáží, které se přímo katarství netýkají; např. některé roviny dnešních snah o navázání na katarské dědictví A. Brenonová nazývá „podivným ezoterickým blouzněním s příchutí sekty“ a „nejhoršími pokusy o ideologickou obnovu“ (s. 5), což je v religionistice nepřijatelné, jakkoli má autorka úplnou

pravdu v tom, že představy těchto navazovatelů mají povahu zcela odlišnou od historického katarství, které vzniklo a zaniklo ve středověku. Z ne zcela jasné formulace se dále zdá, že autorka (pokud není na vině překladatelka) označuje 1. epištolu Timoteovi za první list apoštola Pavla (s. 100); 1 Tm ve skutečnosti není listem Pavlovým, natožpak prvním. Sporné je též tvrzení, že „evangelista Jan [...] kladí proti sobě laskavého Boha z evangelií a rozněvaného Boha ze Starého zákona“ (s. 59). Takto by se dalo pokračovat dále. To jsou ovšem drobnosti, které stojí mimo základní osu práce.

Vnucují se jistě výhrady k překladu. Jazykové neobratnosti lze ponechat stranou. Čtenáře ale např. překvapí, že biblické citace nepocházejí z jednoho překladu, aniž by byl tento postup nějak vysvětlen. Rovněž se může pozastavit nad necitlivým zacházením s klasickými výrazy a jmény (zmiňme kupř. chybné skloňování řeckého jména Nikéas). Překládání bibliografických údajů v několika poznámkách pod čarou bez současného uvedení originálního názvu (srv. např. s. 167, pozn. 2) zbytečně komplikuje práci. Též nejednotnost překladu není dobrou vizitkou; název *Interrogatio Iohannis* je překládán tu *Janova zkouška* (s. 52; místo „středověký podvržený spis Nového zákona“ čtème „středověký novozákonní apokryf“), tu *Janova otázka* (s. 169, pozn. 24), přičemž obsahu spisu neodpovídá ani jedna varianta (což už ale nelze vytýkat překladatelce); podobně se stále jeden a tentýž Jindřich Mnich skrývá jak za Mnichem Henrim (s. 32), tak za Mnichem Jindřichem (s. 47). To nejsou chyby závažné, ale každopádně zbytečné, podobně jako překlady v poznámkách.

Na českém vydání je bohužel poznat, že mu chybí celková odborná redakce (odborný poradce se jistě omezil jen na určité aspekty práce nebo na zodpovězení konkrétních otázek, které mu byly položeny). Proto se do českého textu vloudilo i několik chyb, kterým by bylo dobré se vyhnout; v první řadě zmiňme Niquintovu chartu či listinu, která se v českém vydání proměnila (a z toho opět nelze vzhledem k nízké významové distinktivitě francouzské předločky *de vinit* překladatelku) v „chartu z Niquinty“. Niquinta je ve skutečnosti latinizovaná podo-

ba Nikétova jména. Též není důvod přizpůsobovat řecký název *fundagiagitai*, *fundaitai* apod., užívaný některými dobovými autory pro bogomily, francouzskému fonetickému repertoáru a přepisovat jej *fundažiažisté* nebo *fundažisté* (s. 44).

Nakladateli i překladatelce Dagmar Šmerdové patří nicméně navzdory veškeré přednesené kritice díky za vydání této knihy, kterou nelze než všele doporučit každému, kdo se zajímá o katarství či okcitánskou kulturu nebo kdo chce prostě poznat jeden z kaminků mozaiky středověkého křesťanství, jejíž pestrost a různorodost bývá tak často opomíjena. Lze jen doufat, že se časem objeví další podobně kvalitní knihy o katarství; především francouzský trh překypuje tituly, které stojí za vydání a které by si jistě našly čtenáře i v zemi, kde se skutečné katarství zřejmě – navzdory mínění části českých badatelů – vůbec neobjevilo, popřípadě po sobě zanechalo tak nejasné stopy, že nelze jeho přítomnost bezpečně prokázat.

DAVID ZBĚRAL